

معرفی کتاب
سپهدار فتح‌الله خان اکبر
به قلم گلی اکبر کاشانی

نشر میچ - سال ۲۰۲۴

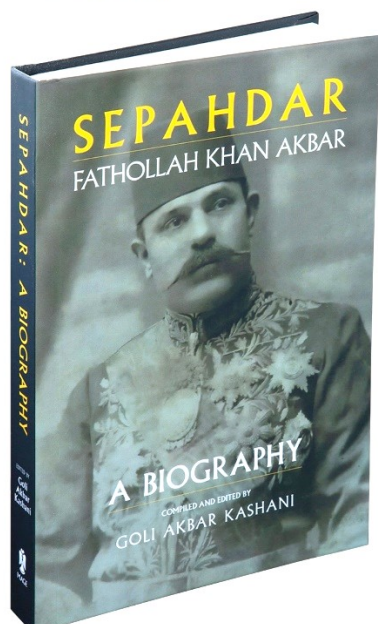
نوشته ارژنگ اسعد

فتح‌الله خان اکبر، مشهور به سپهدار، در یکی از بحرانی‌ترین ادوار سلطنت قاجار صدراعظم ایران بود. کتاب حاضر، زندگی‌نامه‌ی سیاسی اوست که به قلم نوه‌ی او یعنی خانم گلی اکبر کاشانی نوشته شده است. فتح‌الله خان اکبر در سال ۱۳۵۵ در گیلان چشم به جهان گشود (تمامی تاریخ‌های این کتاب به سال میلادی است). عمویش اکبرخان بیگلربیگی ثروتمندترین زمین‌دار گیلان و صاحب امتیاز جمع‌آوری عوارض گمرکی شمال بود. فتح‌الله خان املاک و ثروت عمویش را به ارث برده، تصدی گمرکات شمال را نیز عهده‌دار شد و این سرآغاز خدمت او در دولت مرکزی ایران گشت.

فتح‌الله خان در طول زندگی خود با القاب سالار افخم، سردار منصور و سپهدار اعظم نیز شناخته می‌شد. این القاب به ترتیب در سال‌های ۱۹۰۰، ۱۹۰۵ و ۱۹۱۶ از جانب شاه کشور به او اعطا شده بود. نام خانوادگی اکبر را نیز در تابستان ۱۹۲۵ به احترام عموی خویش برای خود برگزید.

MAGE PUBLISHERS
Bridging East and West

"Sepahdar is a rich and well-rounded portrait... It's an eventful story, and Goli Akbar Kashani, a granddaughter of the Sepahdar, has added a preface rich in family anecdotes and recollections to round out this fact-filled biography."—Oral Bakhsh, Clarence Robinson Professor of History Emeritus, George Mason University

پس از صدور فرمان مشروطیت در ۱۹۰۶، فتح‌الله خان برای سرپرستی گمرکات کشور به تهران خوانده شد. در این برهه از زمان تحت تأثیر جوّ مشروطه‌خواهان، به‌رغم پیشینه‌ی فتودال خود به هواخواهی این جنبش برخاست. او به «جامعه‌ی آدمیت» پیوست و شعبه‌ای از آن را در گیلان برپا کرد. هم‌زمان به حمایت مالی طرفداران مشروطیت کمر بست که یک نمونه‌ی آن حمایت از روزنامه‌ی «سروش» بود که میرزا عیسی‌خان سروش در رشت منتشر می‌کرد. جای شگفتی نیست که پس از آغاز سلطنت محمدعلی شاه و مخالفت او با جنبش مشروطه، فتح‌الله‌خان نیز مورد غضب شاه قرار گرفت و از وزارت پست و تلگراف برکنار شد. در این دوران فتح‌الله‌خان مدتی نیز در سوادکوه در زندان گذراند. یکی از نکات شیرین کتاب این است که محمدعلی شاه قصد کشتن فتح‌الله‌خان را داشته و این مادر شاه یعنی تاج الملوک ام‌الخاقان بود که محرمانه این خبر را به فتح‌الله‌خان رسانده، او را از خطر حتمی مرگ می‌رهاند. در سال ۱۹۰۹ رزمندگان شمال و نیروی بختیاری به رهبری سپهسالار تنکابنی و سردار اسعد بختیاری با فتح تهران به سلطنت محمدعلی شاه پایان می‌دهند. احمدشاه جانشین پدر می‌گردد. برهه‌ی تاریخی میان آغاز

سلطنت احمدشاه و روی کار آمدن سردار سپه را می توان یکی از پر آشوب ترین ادوار نیمه ی اول قرن بیستم در ایران خواند.

دکتر ارژنگ اسعد

در این سالیان، کشور شاهد شورش میرزا کوچک خان جنگلی در گیلان، قیام خیابانی در تبریز، دیگر بلواهای محلی و اشغال ایران به وسیله ی نیروهای انگلیس، روسیه ی تزاری و پس از آن ارتش بلشویک بوده است. در جهان سیاست نیز دولت ایران همواره با فشار و مداخله ی دول روس و انگلیس روبه رو بود که ماجرای قرارداد ۱۹۱۹ و وثوق الدوله نمونه ی بارزی از این اعمال نفوذ خارجی به شمار می رود. شوربختانه به لحاظ مالی نیز کشور ورشکسته و نیازمند کمک یا وام های خارجی بود.

در چنین شرایطی چند تن از دولتمردان با سابقه پیاپی کابینه تشکیل دادند ولی از حل مشکلات کشور عاجز ماندند. دشواری های روزافزون و ضعف دولت مرکزی خود موجب می شد که کمتر کسی سمت صدارت را بپذیرد. سرانجام احمدشاه در ۲۷ اکتبر ۱۹۲۰ فتح الله خان را که اکنون دارای لقب سپهدار اعظم رشتی بود برای صدارت برگزید. ناگفته نماند که کسری بودجه ی دولت در این زمان به ۱.۵ میلیون تومان رسیده بود و دولت از پرداخت بدهی های گوناگون خود نیز عاجز بود.

- دوران نخست وزیری سپهدار تا فوریه ۱۹۲۱ یعنی روز کودتای اسفند ۱۲۹۹ ادامه داشت. شرح رویدادهای این چند ماه به تفصیل در کتاب حاضر آمده و نزدیک چهل درصد صفحات آن را در بر می گیرد. پس از کودتای ۱۲۹۹ به دستور سیدضیاء، گروهی از رجال برجسته ی کشور در تهران دستگیر شدند، ولی سپهدار که نخست به سفارت انگلیس پناه برده بود اندکی پس از آن به خانه خود باز می گردد.

اگرچه خدمت سپهدار در دولت مرکزی با کودتا پایان می‌پذیرد، او در مجلس چهارم که در ژوئن ۱۹۲۱ گشایش یافت به‌عنوان نماینده‌ی گیلان به مجلس راه می‌یابد و همین سمت را در مجلس پنجم نیز حفظ می‌کند. مجلس پنجم در ۳۱ اکتبر ۱۹۲۵ به حکومت قاجار پایان می‌دهد ولی سپهدار در این رای‌گیری شرکت نداشته است.

پس از آغاز سلطنت رضاشاه، سپهدار به دور از دنیای سیاست، اوقات خود را در خانه شخصی خیابان ژاله و گاه در سفر به اروپا می‌گذراند. فوت او در تهران در ۲۵ مارس ۱۹۳۷ رخ می‌دهد و مجلس ترحیم او با شرکت نخست‌وزیر و رئیس مجلس وقت و حضور بسیاری از رجال سرشناس کشور برگزار می‌گردد. کتاب «سپهدار» در شرح زندگی فتح‌الله خان اکبر، بازتابی از دوران هشتاد ساله‌ی تاریخ ایران و حکومت قاجار نیز به‌دست می‌دهد. نویسنده‌ی کتاب به خوبی توانسته است اوضاع کشور را با آوردن مدارک و اسناد در متن کتاب شفاف سازد. بهره‌جویی او از اسناد دول انگلیس و روسیه و فرانسه و هم‌چنین منابع گوناگون فارسی در سراسر کتاب به چشم می‌خورد. دکتر عباس امانت در کتاب *ارزنده‌ی خود، تاریخ مدرن ایران*، سپهدار تنکابنی را نمونه‌ای از آن گروه ملاکان محلی می‌داند که پس از مشروطه در سیاست کشور نقش مهمی را ایفا کردند. شاید بتوان زندگی فتح‌الله خان سپهدار را نیز نمونه‌ی دیگری از این گروه دانست.

داوری تاریخ درباره‌ی بازیگران صحنه‌ی سیاست ایران از مشروطیت تا پایان کار قاجار یک‌دست نیست و آراء مثبت و منفی توأمان در حق ایشان در کتاب‌ها ضبط شده است. از این رو ارزیابی گلی اکبر کاشانی از کارنامه‌ی نیای خود درخور سه توجه است. او اگرچه از انتقادات برخی بر سپهدار آگاهی دارد و گاه حتی پاره‌ای از آنها را در کتاب آورده است، در مجموع سپهدار را فردی وطن‌پرست و ملی می‌داند و بر پشتیبانی او از مشروطه‌خواهان نیز تأکید می‌کند.

دوران صدرات سپهدار که شاهد بسیاری نابسامانی‌های کشور بود با معضل قرارداد ۱۹۱۹ و وثوق‌الدوله پیچیده‌تر شده بود. از طرفی دولت انگلیس تنها دولتی بود که می‌توانست مشکلات مالی کشور را تقلیل دهد و از سوی دیگر این کمک مالی به تصویب قرارداد وابسته بود. نویسنده‌ی کتاب بر این باور است که سپهدار در دوران صدرات تمام کوشش خود را به کار برد که تصویب قرارداد به جایی نرسد. نظر نهایی نویسنده درمورد سپهدار در این جمله از کتاب خلاصه می‌شود: «با این همه، پس از بررسی همه‌ی منابع موجود، می‌توان نتیجه گرفت که سپهدار در سراسر زندگی خود تنها در راستای وفاداری به وطن دل‌بندش گام برمی‌داشت.»

آنچه تا کنون آوردیم متن اصلی کتاب را که تاریخی است خلاصه می‌کند. ولی این کتاب مقدمه‌ی شیرینی نیز دارد که خاطرات شخصی گلی اکبر کاشانی را از زندگی و خانواده‌ی نیای خود بازگو می‌کند. افزون بر گنجینه‌ی این خاطرات، نکته‌ی تاریخی مهمی نیز در این بخش آمده است. به گواهی محسن خان اکبر، پسر سوم سپهدار و پدر گلی اکبر، در روزهای پیش از کودتای ۱۹۲۱ دو ملاقات سری شبانه بین سپهدار و رضاخان در باغ سپهدار انجام می‌پذیرد. به گفته‌ی نویسنده‌ی کتاب این دو ملاقات موجب شد که کودتای ۱۹۲۱ سیدضیاء و رضاخان (معروف به کودتای ۱۲۹۹) بدون خونریزی صورت پذیرد چه نیروی ژاندارمری که تحت فرمان سپهدار بود در مقابل قشون قزاق رضاخان مقاومتی نشان نداد.

در پایان، جا دارد که معرفی کوتاهی از نویسنده‌ی کتاب نیز بیاوریم. خانم گلی اکبر کاشانی در تهران زاده شد و دوره‌ی دبیرستان را در وین (اتریش) گذراند. تحصیلات دانشگاهی خود را در کالیفرنیا در دانشگاه «سن خوزه» ادامه داد و به دریافت مدرک عالی در رشته زبان شناسی (فیلولوژی) نایل آمد. تمرکز او در این دوره‌ی دانشگاه بر زبان‌های اسلاویک و ژرمانیک بود. پس از آن مدتی در دانشکده‌ی نیروی هوایی شاهنشاهی به تدریس زبان‌های انگلیسی و روسی پرداخت. بد نیست یادآور شویم که خانم اکبر کاشانی، افزون بر فارسی و انگلیسی، بر زبان‌های روسی، آلمانی و فرانسه تسلط دارد.

پس از انقلاب اسلامی ایران، گلی اکبر کاشانی به آمریکا بازگشت و این بار پیشه‌ی جدیدی را برگزید. او در مجله‌ی ارگان سازمان زنان سالیانی دراز در سمت سردبیر به گسترش و شبکه‌سازی میان زنان کارشناس پرداخت و در همین سازمان به مقام مدیرعامل نیز رسید. کتاب زندگی‌نامه سپهدار به خوبی توانایی نویسنده را در بیان مطلب نمایان می‌سازد. او خواننده را در عبور از پیچ‌وخم‌های این دوره‌ی پرآشوب تاریخ هدایت کرده، توضیحات لازم را برای خواننده‌ی غیرمتخصص نیز در متن می‌گنجاند. خواندن این کتاب ارزشمند را به همه‌ی دوستداران تاریخ ایران در قرن بیستم توصیه می‌کنم.

ارژنگ اسعد

سپتامبر ۲۰۲۴

مریلند

معرفی کتاب زنان داستان نویس آفریقا - داستان های کوتاه

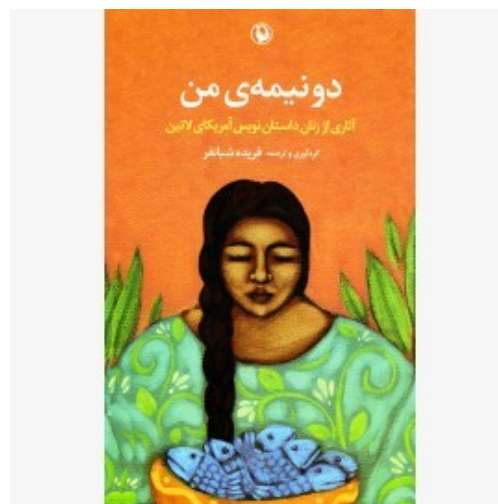
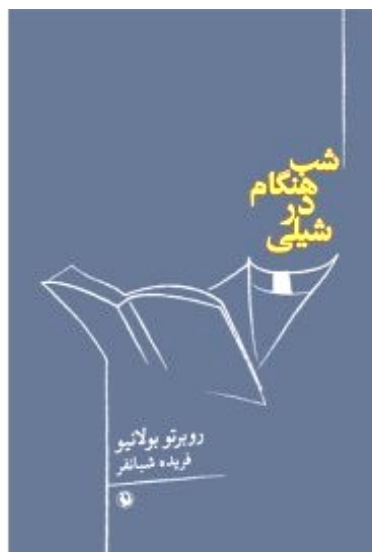
پژوهش و ترجمه: فریده شبانفر

فریده شبانفر که تاکنون با پژوهش و ترجمه های خود، ادبیات داستانی زنان آمریکای لاتین و جوامع دیگر را به خوانندگان ارائه داده، این بار با تمرکز روی ادبیات داستانی آفریقا از زنان نویسنده مشهور این قاره، نمونه های داستان کوتاه آنها را ترجمه کرده است (نشر مروارید). خانم شبانفر ساکن لس آنجلس است. او در پیشگفتاری تحقیقی پیرامون ادبیات زنان آفریقا می نویسد:

ادبیات داستانی آفریقا را می توان از نظر تاریخی به سه بخش تقسیم کرد، ادبیات پیش از استعمار، دوران استعمار و پس از استعمار که دوران استقلال را در برمی گیرد. به طور کلی، ادبیات آفریقا از خصوصیتی استثنایی برخوردار است زیرا نه تنها نمایانگر تنوع بی شمار اقوام، فرهنگ ها، آیین ها و سنن موجود در این قاره است، بلکه بار سنگین زخم های دردناکی را حمل می کند که صدها سال فجایع استعمار بر مردم سیاه پوست تحمیل کرده اند و در عمق وجودشان نفوذ یافته است. در ضمن دنیای درهم ریخته، ناآشنا و پر آشوبی که پس از استعمار به وجود آمده و نسل جدیدی که در آن گیر افتاده اند، بخشی از این ادبیات

است. در اکثر داستان‌ها هنوز آثار و نشانه‌های زندگی فاجعه‌آمیز مردم آفریقا در دوران استعمار، دوران جنگ‌های استقلال و نیز اخیراً مسائل زنان نقش عمده را بازی می‌کند.

از نظر تاریخی، در جوامعی چون آفریقای کهن، که متن نوشتاری و خطی وجود نداشت، ادبیات شفاهی در قالب روایت‌ها، افسانه‌ها و سرودها نسل اندر نسل تا به امروز دوام یافته‌اند. روایت‌ها نقشی پر ارزش در حفظ سنت‌ها، زبان و فرهنگ، تاریخ و وابستگی جوامع به عهده داشته‌اند. این حافظه تاریخی بعد از صدها سال هنوز به مدد قصه‌های مادران، زبان‌نقالان و راویان داستان، شعر و موسیقی زنده مانده و در قرن بیستم این گنجینه‌ها توانسته‌اند به ادبیات نوشتاری راه یابند.

از جمله نویسندگان زن آفریقا که در این مجموعه آمده‌اند، به نادین گوردایمر برمی‌خوریم که برنده جایزه نوبل ادبیات در سال ۱۹۹۲ شد و از نمایندگان کنگره ملی آفریقا در مبارزه با نظام آپارتاید آفریقای جنوبی و همکاران نلسون ماندلا بود.

فریده شبانفر دستی نیز در داستان نویسی دارد و کتاب *عروج طوبای تارزن* را منتشر کرده است.

موفقیت و سلامتی این بانوی اهل قلم را آرزو مندیم.

برای تهیه کتاب‌های خانم شبانفر از طریق پست در آمریکا یا کشورهای دیگر با ایمیل ایشان تماس بگیرید:

faridehsh@yahoo.com